

Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi/
Journal of Travel and Hotel Business
Cilt/Vol:22(1),Yıl/ Year:.,2025, ss/pp,169-191
Gönderim Tarihi/ Received: 01.08.2024
Kabul Tarihi /Accepted: 27.01.2025
DOI: 10.24010/soid.1526653

Araştırma Makalesi/ Research Article

**Krizler ve Turizm Dayanıklılığı Araştırmalarının Kavramsallaştırılması:
VOSviewer ile Bibliyometrik Haritalama**

**Conceptualization of Crises and Tourism Resilience Research:
Bibliometric Mapping with VOSviewer**

Dr. Öğr. Üyesi Burak ATASOY
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Turizm Fakültesi
E-posta: burakatasoy@subu.edu.tr

Öz

Bu araştırmanın amacı, krizler ve turizm dayanıklılığı konulu bilimsel çalışmalarını bibliyometrik yöntemle inceleyerek mevcut eğilimleri ve araştırma boşluklarını ortaya koymaktır. Bu kapsamda Web of Science (WOS) veri tabanında 2006-2024 yılları arasında yayınlanan 398 bilimsel makaleye erişilmiştir. Veriler, VOSviewer yazılımından yararlanılarak analiz edilmiş ve araştırılan konuya ilişkin görsel ağ haritaları türetilmiştir. Bulgular, krizler ve turizm dayanıklılığı araştırmalarında 2021 yılında kayda değer bir artış olduğunu ve en fazla çalışmanın Çin Halk Cumhuriyeti tarafından gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. İncelenen makaleler içinde en çok yayın Current Issues in Tourism dergisine ait olup, alanın en etkin yazarı C. M. Hall olarak belirlenmiştir. Sonuçlar, COVID-19 pandemisinin turizm endüstrisi ve akademik literatür üzerinde önemli bir dönüşüme yol açtığını ve destinasyonların krizlere karşı dayanıklılığının hem endüstri hem de akademik çalışmalar için öncelikli bir mesele haline geldiğini göstermektedir. Bu noktada turizm ve kriz dayanıklılığı literatürüne ilişkin mevcut araştırma boşluklarının ortaya konulması endüstri ve akademi için önemlidir. Bu yaklaşım, destinasyonların sürdürülebilirliğini artıracak yenilikçi uygulamaların geliştirilmesine katkı sağlayabilir ve aynı zamanda gelecekteki araştırmacılar için yol gösterici bir rehber olabilir.

Anahtar Kelimeler: Turizm dayanıklılığı, Turist dayanıklılığı, Destinasyon dayanıklılığı, Kriz yönetimi, Sürdürülebilirlik.

Abstract

This research aims to examine scientific studies on crises and tourism resilience using the bibliometric method and reveal current trends and research gaps. In this context, 398 scientific articles published between 2006 and 2024 in the Web of Science database were accessed. The data were analyzed using the VOSviewer software and visual network maps were derived for the researched topic. The findings reveal a significant increase in crisis and tourism resilience research in 2021, and most studies were conducted by the People's Republic of China. Among the articles examined, most publications belong to the Current Issues in Tourism journal, and C. M. Hall was determined as the most influential author in the field. The results show that the COVID-19 pandemic has caused a significant transformation in the tourism industry and academic literature, and the resilience of destinations against crises has become a priority issue for both industry and academic studies. At this point, revealing current research gaps in tourism and crisis resilience literature is important for industry and academia. This approach can contribute to developing innovative practices that will increase the sustainability of destinations and can also serve as a guiding guide for future researchers.

Key Words: Tourism resilience, Tourist resilience, Destination resilience, Crisis management, Sustainability.

Extended Summary

Introduction

In 2019, international tourism attracted approximately 1.5 billion visitors and generated a spending of around \$1.7 trillion. The tourism and travel industry accounted for 10.3% of global employment (UNWTO, 2021a). The sector's vulnerability to crises, such as reduced demand, economic contractions, and unemployment, calls for effective crisis management. However, the COVID-19 pandemic underscored the need for resilience alongside crisis management. This has prompted scholars to advocate for increased research in tourism resilience to enhance industry preparedness. Additionally, collaboration among stakeholders has been recommended to foster industry resilience post-pandemic (Prayag, 2023a). Consequently, a bibliometric research design has been undertaken to analyze the evolution of resilience in tourism literature and derive comprehensive insights into the field.

In this study, bibliometric and visual mapping techniques were used to present the distribution of information from tourism resilience studies conducted over the last nineteen years on macro and micro scales, drawing on crisis and tourism literature. Specifically, the research aims to identify current issues in tourism resilience literature as well as the field's development stages. In this context, 398 scientific articles on crises and tourism resilience were identified by scanning the WOS database using a variety of parameters. The study's descriptive information, such as the year, journal, country, and author, was evaluated, and visual network maps were created using co-occurrence, citation, and bibliographic matching analyses.

Methodology

We obtained the research data using the WOS. WOS has the most important and influential journals in different scientific fields (Vong, Rita ve Antonio, 2021). Therefore, it is considered by many scientists as the most reliable data source for examining research (Falagas ve diğ., 2008). In addition, WOS offers rich visuals and detailed information in terms of citation analysis. Researchers can access the citation information of works and authors according to their fields through WOS. In this context, a scan was conducted using the database's algorithm and filtering options on 18.01.2024. In the search tab, the subject title was entered as "crisis resilience," and the keywords were entered as "destination resilience, tourism resilience, tourist resilience." In order to increase the quality of the research, articles published in journals were taken into account. Accordingly, conference proceedings, review articles, books, book chapters, research notes, and letters to the editor were not included in the research data. While preference was given to works published in English, no restrictions were applied in terms of year or access. Following these procedures, a total of 398 articles on the relationship between crisis and tourism resilience were accessed.

Findings and Results

Following an analysis of the research, it was discovered that 398 articles on crises and tourism resilience were written between 2006 and 2024. It was discovered that these studies have seen a significant increase, particularly since 2021. The number of studies increased by 52% over the previous year, resulting in 94 publications. Given that the effects of COVID-19 on the sector persist, this finding is not coincidental. COVID-19, which emerged in late 2019 and quickly spread around the world, disrupted

global trade and harmed economic relations. People postponed their travel plans as a result of pandemic-related measures, causing the tourism and travel industry to suffer a significant drop in demand. This situation has led to greater importance being given to the resilience and durability of tourism. Researchers' interest in tourism resilience in the face of crises was lowest in 2006, 2007, 2009, 2010, 2012, and 2013. In terms of publication sources, it was determined that the majority of articles were published in the journal "Current Issues in Tourism". Immediately following, "Tourism Management Perspectives" and "Tourism Management" journals publish the most on the subject. These three journals are also included in the "Social Sciences Citation Index" and are regarded as important scientific publications in the field.

The WOS database contains studies on crises and tourism resilience from 76 different countries. Most publications as sources of the works can be listed as "The People's Republic of China, United States of America, Australia, and the United Kingdom." Wang et al. (2022) found that most destination resilience studies are conducted in the United States, Australia, China, and England. At this point, the study is similar to Wang et al. (2022) in terms of both the database and the findings. Despite being one of 76 countries, Turkey's crisis and tourism resilience research accounts for 1.72% of the total. This rate is quite low when considering our country's vulnerability to natural and human disasters. Our country's flexibility in the face of crises is enhanced by its diverse tourism industry. In this context, it is clear that much more research is required on the resilience and long-term viability of our country's tourism. These studies should be carried out at the destination level, taking into account geographical structure and climate characteristics. Tourism regions can turn threats into opportunities by leveraging their distinct characteristics in the face of crises.

1. Giriş

2019 yılında uluslararası turizme katılan ziyaretçi sayısı yaklaşık 1,5 milyar iken bu seyahatler kapsamında 1.7 trilyon dolar harcanmıştır. Aynı yıl turizm ve seyahat endüstrisinde çalışan işgücü küresel istihdamın %10,3'ünü oluşturmuştur (UNWTO, 2021a). Böylesine önemli bir sektörün talep kaybı, ekonomik daralma ve işsizlik gibi olumsuz sonuçlara yol açabilecek krizlere karşı hazırlıklı olması gerekmektedir. Turizm, değişen koşullara uyum sağlayabilen esnek bir endüstridir ancak krizlerin kapsamı ve süresi bu yeteneğini kısıtlamaktadır (Eugenio-Martin ve Campos-Soria, 2014).

Krizler, aniden gelişen, beklenmedik ve yaşamın her alanında etkiler üreten olaylardır. Turizm ve seyahat endüstrisi bu olumsuz durumlara karşı aşırı hassas ve kırılgan bir yapıya sahiptir. Herhangi bir kriz, turizm endüstrisini ve bağlı iş kollarını olumsuz yönde etkileyerek mevcut ve potansiyel talebi sınırlandırabilir. Bununla birlikte krizler, endüstrinin daralmasına yol açabileceği gibi farklı krizlerin ortaya çıkışına da zemin hazırlayabilir (Atasoy ve diğ., 2023). Ayrıca turizmin ekonomik, fiziksel, politik ve toplumsal gibi makro çevre unsurlarıyla yakın ilişkisi de sektördeki kriz risklerini artırmaktadır. Başka bir ifadeyle turizm endüstrisi için krizler kaçınılmazdır. Bu bağlamda muhtemel etkileri en aza indirmek için endüstrinin krizlere karşı hazırlıklı olması ve etkin bir kriz yönetiminin sağlanması hayattır (Ritchie, 2004). Geçtiğimiz yıllarda meydana gelen terör saldırıları, salgın hastalıklar, ekonomik buhranlar ve doğal afetler bu durumun mahiyetini göstermektedir.

Turizmde kriz yönetimi literatürü daha çok kriz durumlarından kurtulmak ve krizin etkileriyle başa çıkmak için geliştirilen taktik ve stratejilere odaklanmıştır (Faulkner, 2001). Pforr ve Hosie (2008), kriz yönetimi çalışmalarında daha çok krizlere nasıl tepki

verileceği, hangi önlemlerin alınacağı ve krizlerin muhtemel etkileri üzerinde durulduğundan söz etmektedir. Ancak COVID-19'un yıkıcı etkileri, kriz yönetiminin tek başına yeterli olamayacağını krizlere karşı turizmin direncinin ve dayanıklılığının da önemli olduğunu göstermiştir. Turizm uygulayıcıları artık kriz yönetimi stratejilerin başarılı olup-olmamasıyla ilgilenmemektedir. Endüstrinin krizler karşısında göstereceği gelişimi takip etmektedir. Başka bir deyişle belirsizliğin arttığı dönemlerde krizle başa çıkabilecek yetenek ve sistemleri geliştirmenin kriz yönetiminden daha önemli olduğunun farkına varılmıştır. Literatürde bu perspektif dayanıklılık teorisi kapsamında ele alınmaktadır.

Dayanıklılık, köken olarak "geri dönme-toparlanma" anlamında kullanılan Latince "resilio" sözcüğünden gelmektedir. Dayanıklılık, genellikle bir sistemin veya varlığın akışını bozan herhangi bir olayın ortaya çıkışından sonra eskiye dönme yeteneği olarak tanımlanır (Hosseini, Barker ve Ramirez-Marquez, 2016). Değişen koşullara yönelik sektör ve iş kollarının uyum sağlama, tepki verme ve gelişim göstermesini belirtmektedir. İşletmeler ve sektörlerin beşerî veya doğal kaynaklı ortaya çıkan belirsizlik durumlarıyla başa çıkmaları için kendilerini yöneltmesi ve güçlendirmesiyle ilgilenir (Espiner, Orchiston ve Higham, 2017). Endüstrilerin, farklı ölçekte ortaya çıkan çevre koşullarına karşı direnme ve dayanma yeteneği olarak da ifade edilebilir. Dayanıklılık teorisi kriz yönetimine göre sistemleri bir bütün içerisinde değerlendirir. Sistemin her bir parçasının krize farklı tepki vereceğini varsayarak bütüncül bir kriz yönetimini reddeder. Bunun yerine sistemin paydaşlarının kendini yöneltmesi gerektiğini savunur. Sistemin tüm bileşenleri arasında bilgi akışının sağlanmasının krize karşı ortak başarı üretimine katkı sağlayacağını düşünür. Bu bakımdan kriz yönetimine kıyasla daha kapsayıcı bir yaklaşımdır (Lew, 2014). Ancak bilim insanları turizmi krizlerden kurtarmaya daha çok odaklandığı için dayanıklılık araştırmaları henüz istenilen seviyede değildir (Scarpino ve Gretzel, 2014; Prayag, 2018).

Wang ve diğerleri (2022) bilim insanlarını, krizlere karşı endüstrinin direncini arttırmak amacıyla turizm dayanıklılığı araştırmalarına destek vermeye davet etmektedir. Ayrıca Dünya Turizm Örgütü ve Dünya Ekonomi Forumu, pandemiden turizm endüstrisinin daha dayanıklı kılınması için paydaşlar arasında iş birliği önermektedir (Prayag, 2023a). Bu çağrılar dikkate alınarak, dayanıklılık kavramının turizm literatüründeki gelişimini incelemek ve alana yönelik kapsamlı çıkarımlar geliştirmek amacıyla bir bibliyometrik araştırma tasarımı yapılmıştır. Bibliyometrik araştırmalar; bir alan, dönem ve bölgede kişiler veya kurumlar tarafından yapılmış araştırmaların sayısal ve niteliksel özelliklerini inceleyen ve tanımlayan bilimsel bir tekniktir (Broadus, 1987). Bu yaklaşım araştırılan olguya ilişkin, ülkeler, üniversiteler, yazarlar, dergiler ve konular bazında performans ve atıf temelli görsel ağ haritalarının geliştirilmesine de imkân vermektedir (Gaviria-Marin ve diğ., 2019).

Turizm literatürü incelendiğinde farklı konulara yönelik çok sayıda bibliyometrik araştırmanın gerçekleştirildiği görülmektedir (Barrios ve diğ., 2008; Garrigos-Simon ve diğ., 2018; Zengin ve Atasoy, 2021; Li ve diğ., 2024). Özellikle yabancı literatürde krizler ve turizm dayanıklılığı konularında yapılan bibliyometrik çalışmalarda son yıllarda önemli bir artış söz konusudur (Della Corte ve diğ., 2021; Wang ve diğ., 2022; Hu ve Xu, 2022; Arab Mokhtari ve diğ., 2024). Buna rağmen yerli yazında krizler ve turizm dayanıklılığını birlikte ele alan kapsamlı bir bibliyometrik çalışmaya raslanmamıştır. Yerli literatürdeki bibliyometrik araştırmalar genellikle krizlerin ve afetlerin turizm sektöründeki yönetim süreçlerine odaklanmış ve dayanıklılık kavramını dolaylı olarak ele almıştır (Yiğitoğlu, 2023; Dinçer ve diğ., 2024; Duğan ve diğ., 2024). Bu durum, yerli yazında krizler ve turizm dayanıklılığı arasındaki ilişkiyi daha geniş bir bağlamda ele alacak yeni araştırmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu noktada

araştırmanın amacı, krizler ve turizm dayanıklılığı çalışmalarını ayrıntılı bir biçimde inceleyerek literatürdeki bu boşluğun giderilmesine katkı sağlamaktır. Araştırma bulgularının, turizm dayanıklılığı alanına yeni ve anlamlı bir perspektif sunması hedeflenmektedir. Ayrıca bu çalışmanın sonuçlarının, gelecekteki akademik araştırmalara hem metodolojik hem de kavramsal açıdan rehberlik etmesi beklenmektedir. Bu bilgiler ışığında araştırmada yanıt aranan spesifik sorular şu şekildedir:

- S-1. Krizler ve turizm dayanıklılığı alanında yayınların yıllara göre dağılımı nasıldır?
- S-2. Krizler ve turizm dayanıklılığı alanında yayınların kaynak ve indeksleri nelerdir?
- S-3. Krizler ve turizm dayanıklılığı alanında yayınlar hangi ülkeler tarafından yapılmıştır ve ülkelerin atıf alma durumuna göre ağ grafiği nasıl şekillenmektedir?
- S-4. Krizler ve turizm dayanıklılığı alanında yayınların anahtar sözcükleri nelerdir ve bunların birlikte oluşum ağ grafiği nasıl şekillenmektedir?
- S-5. Krizler ve turizm dayanıklılığı alanında en çok atıf alan yazarlar kimlerdir ve yazarların atıf alma durumuna göre ağ grafiği nasıl şekillenmektedir?

2. Eleştirel Literatür İncelemesi

2.1. Dayanıklılık ve Kriz Yönetimi: Kapsam ve Farklılık

Literatür incelendiğinde dayanıklılık kavramı üzerinde henüz bir fikir birliğinin sağlanmadığı görülmektedir (Djalante ve Thomalla, 2011). Tsao ve Ni (2016) kavram karmaşasını önlemek adına dayanıklılık terimine ilişkin tanımlamaları üç kategoride sınıflandırmıştır. Buna göre dayanıklılık, bir sistemin değişmeden veya çökmeden önce dayanabileceği eşittir. Bir işletme veya endüstrinin karşılaştığı zorluklar sonucunda eski haline dönme kapasitesidir. Son olarak değişim karşısında sistemlerin yeni fırsatlar yaratma yeteneğidir. Bu bağlamda kriz yönetimine göre işlevsel farklara sahiptir.

Kriz yönetimi, krizleri önlemek veya krizin ortaya çıkardığı olumsuz koşullardan kurtulmak için organizasyon ve dış çevre arasında kurulan sistematik ilişkiler bütünüdür (Pearson ve Clair, 1998). Kriz yönetimi genel olarak önlem, planlama, başa çıkma ve normale dönüş gibi dört aşamadan meydana gelir (Avraham ve Ketter, 2012). Kriz yönetimi, hızla değişen dış çevre koşullarına yönelik işletme ve sektörlerin taktik ve stratejiler geliştirmesidir. Krizden alınan zararı en aza indirmeyi ve bir an önce organizasyonu normale döndürmeyi hedefler. Bu açıdan kriz yönetimi bireyseldir ve daha çok tepkiselliğe odaklanır. Dayanıklılık ise krizler gibi belirsizlik derecesinin yüksek olduğu atmosferlerde sistemlerin, organizasyonların veya sektörlerin bir bütün olarak hareket etmesi gerektiğini savunur (Smit ve Wandel, 2006). Ek olarak krizin kaynağı, şiddeti ve ölçüsü gibi farklı konulara odaklanılarak bir bilgi tabanı üretmeyi ve çok yönlü mücadeleyi vurgular (Scarpino ve Gretzel, 2014). Dayanıklılık, bir sektörün kriz karşısında temel fonksiyonlarını koruma, kendini yöneltme, öğrenme ve değişen atmosfere uyum sağlaması için paydaşlar arasında entegre bir mücadeleyi benimsemektedir (Cahyanto ve Pennington-Gray, 2017). Aksine kriz yönetimi, endüstri ve organizasyonların krizler karşısında kendini yöneltmesini güç kabul eder ve destekleyici tekniklere başvurmayı bir gereklilik olarak görmektedir.

Hartman'a göre (2018) turizm endüstrisi iç ve dış çevrede meydana gelen değişikliklere yanıt veren veya kısa sürede uyum sağlayabilen karmaşık sistemlerdir.

Turizmin bu esnekliği olağanüstü atmosferlere karşı adaptasyonunu kolaylaştırmakta ve dayanıklılık oluşturma becerisini arttırmaktadır. Bu yüzden turizm işletmeleri veya bölgeleri için standardize edilen kriz yönetimi uygulamaları yerine sistemin tüm paydaşlarını kapsayan dayanıklılık süreçlerinin geliştirilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir (Ketter, 2022). Benzer şekilde Hall (2018) turizmde her şeyin sürdürülebilir yönetimi yerine artık her şeyin dayanıklı kılınmasının önem kazandığına dikkat çekmektedir. Prayag (2020) ise COVID-19'un benzersiz etkilerinin bu anlayışın değişmesinde kilit rol oynadığını düşünmektedir. Tüm bu bilgiler ışığında turizmin farklı krizler karşısında kırılganlığın neden kaynaklandığını ve dayanıklılığının nasıl artırılabilirliğini belirlemek üzere daha fazla çabanın ortaya konulması aşîkârdır. Özellikle turizm paydaşlarının yüksek şok veya stres durumlarına direncini sağlayan faktörlerin tespiti için bilim insanlarına büyük iş düşmektedir. Bu mücadeleler, kriz durumlarında endüstrinin sosyo-ekolojik dayanıklılığını güçlendirmek açısından mühimdir.

2.2. Küresel Krizler ve Turizm Ekonomisine Etkileri

Doğal ve beşerî kaynaklı ortaya çıkan krizler, geniş bir alanda negatif etkiler üreten, beklenmedik ve tahmin edilmesi güç olgulardır (Atasoy ve diğ., 2023). Hall (2010) bu olgunun toplumların sosyal, psikoloji ve ekonomi gibi çeşitli alanlarını baskılayarak yaşam kalitesini düşürdüğünü belirtmektedir. Ekonomi açısından krizler, işsizlik, enflasyon ve büyüme kaybı gibi birçok sorunu ortaya çıkarır. Endüstriler ve iş kolları üzerinde ani talep kayıpları yaratarak maddi zararlara yol açar. Zaman zaman küresel ticari eğilimleri kısıtlayarak başka krizlerin doğuşunu da tetikler. Krizlerin neden olduğu bu olumsuzluklardan en çok etkilenen endüstrilerden biri de turizm ve seyahattir. Geçmişte meydana gelen birçok afet veya kriz, turizm ve seyahat endüstrisinin işleyişini zorlamış ve bazen durma noktasına getirmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde 11 Eylül 2001 tarihinde düzenlenen dört farklı uçak saldırısından dolayı yaklaşık 6 bin insan hayatını kaybetmiştir. ABD'de patlak veren güvenlik krizi nedeniyle havayolu ve konaklama işletmelerinin doluluk oranı %50 düşüş yaşamıştır. Ayrıca 100.000'den fazla havayolu çalışanı işini kaybederken turizm endüstrisinin istihdam oranı önemli ölçüde gerilemiştir (Goodrich, 2002). İlk kez Çin Halk Cumhuriyeti'nde (2003) ortaya çıkan ve kısa süre içerisinde 37 ülkeye dağılan Şiddetli Akut Solunum Sendromu, Asya turizmini zedeleyen bir sağlık krizidir. En çok etkilenen ülkeler arasında Çin, Hong Kong, Singapur ve Vietnam yer almaktadır. Salgın, turizm ve seyahat endüstrisinde çalışan üç milyon insanı işsiz bırakırken aynı zamanda dört ülkenin turizm kaynaklı 20 milyar dolar gelir kaybına neden olmuştur (McKercher ve Chon, 2004).

2009 yılı uluslararası ziyaretçi sayısı %4 azalarak 880 milyona gerilemiştir (UNWTO, 2009). Bu tablonun ortaya çıkışında küresel ekonomik krizin (2008-2012) rol oynadığı düşünülmektedir. Çünkü Avrupa Birliği (%4,74) ve ABD (%4,37) Gayri Safi Yurtiçi Hasıla oranları belirgin bir düşüş yaşamıştır. Dolayısıyla insanların satın alım gücünün zayıflaması uluslararası turizm rakamlarına doğrudan yansımıştır (Eugenio-Martin ve Campos-Soria, 2014). 2009 küresel turizmini sınırlandıran bir diğer gelişme domuz gribidir (A/H1N1). İlk kez Meksika'da ortaya çıkan virüsten dolayı dünya genelinde 200.000'den fazla insan yaşamını yitirmiştir. Meksika, salgından dolayı 3 milyar Euro turizm gelirinden yararlanamamıştır (Rassy ve Smith, 2013).

2012 yılı eylül ayında Suudi Arabistan'da tespit edilen Orta Doğu Solunum Sendromu (MERS-COV), 2015 yılında küresel ölçekli bir sağlık krizi ortaya çıkarmıştır. Salgın yüzünden özellikle Uzakdoğu ülkeleri ciddi talep daralması ve ekonomik

baskıyla karşılaşmıştır. Örneğin Güney Kore'nin uluslararası turist sayısı 2015 yılında 2,1 milyon gerilemiştir. Bu durum ülkenin konaklama (542 milyon \$), yiyecek-içecek (359 milyon \$) ve ulaştırma (106 milyon \$) sektörlerinde büyük mali kayıplar yaşamasına sebep olmuştur (Joo ve diğ., 2019).

Turizm endüstrisinin karşılaştığı en büyük güçlük şüphesiz COVID-19 sağlık krizidir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilmesinin hemen ardından COVID-19, küresel ekonomiler üzerinde sert bir baskı yaratmıştır. Hükümetler ve yöneticilerin toplum sağlığını korumak amacıyla uyguladığı bazı tedbirler (sokağa çıkma yasakları, fiziksel mesafe, seyahat kısıtlamaları, aşı vb.) adeta küresel turizmin kapılarını kapatmış ve hissedilen baskıyı derinleştirmiştir (Atasoy, Türkay ve Şengül, 2022). Dünya Turizm Örgütü (UNWTO, 2021b), 2020 yılında COVID-19 nedeniyle uluslararası turist varışlarının %74 azaldığını ve endüstrinin küresel ölçekte 1.3 trilyon dolar ekonomik kayıp yaşadığını bildirmektedir. Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WTTC, 2021) aynı yıl turizm sektörünün küresel GSYH'ye katkısının bir önceki yıla nazaran (2019-9,2 trilyon) %5,5 azalarak 4.7 trilyon dolar seviyesine gerilediğinden söz etmektedir. Ayrıca 62 milyon turizm çalışanı işsiz kalmıştır. Turizm ve seyahate ilişkin harcamalarda ise %69.4 gibi büyük bir daralma görülmüştür. Bu bilgiler ışığında krizlerin hem turizme hem de ilişkili olduğu alt sektörlerle doğrudan maddi zararlar verdiği ve organizasyonların devamlılığını tehlikeye düşürdüğü söylenebilir.

3. Yöntem

3.1. Materyal ve Metot

Her gün farklı disiplinlerde çok sayıda bilimsel araştırma gerçekleştirilmektedir. Bu durum bilim insanlarının araştırmaların hangi yöne evrildiği, alanın güncel sorunları, gelişmeler ve etkileşimler gibi konuları takibini zorlaştırmaktadır. Bu noktada araştırmacılar, bilgi karmaşasından uzaklaşmak ve ilgi duydukları alana yönelik gelişmeleri takip etmek amacıyla bibliyometrik çalışmalara yönelmektedir. Bibliyometri; farklı değişkenlerden yararlanarak (yazar, yıl, konu, dergi, kurum, atıf, anahtar kelime, kaynak) veri setlerini inceleyen ve bir alanın mevcut durumunu ortaya koyan araştırma tekniğidir (Ulu ve Akdağ, 2015).

İlk kez Pritchard tarafından ileri sürülen bibliyometri, bir alan veya konuya ilişkin özelliklerin niceliğini ve niteliğini ortaya koyan bilimsel metottur (Hood ve Wilson, 2001). Yazar, eser ve anahtar kelime gibi farklı bileşenler arasındaki yapısal ve sosyal ilişkiyi analiz etmeye imkân verir (Pritchard, 1969). Araştırmacılar, bu ilişkileri görsel ağ haritalarına dönüştürerek bilimsel çalışmalarını geliştirirler. Görsel ağ haritalarının oluşturulması noktasında ise CiteSpace ve VOSviewer gibi bilgisayar yazılımlarına başvurulmaktadır.

CiteSpace, HistCite ve VOSviewer, akademisyenlerin çalışmalarında yararlandığı bibliyometrik haritalama programlarıdır. Bunlar içerisinde VOSviewer, bazı avantajlarıyla rakiplerinden ayrılmaktadır. Örneğin VOSviewer, kullanıcı dostu arayüze sahiptir ve yeni kullanıcılar tarafından hızlıca öğrenilmektedir. Ayrıca VOSviewer, araştırmacıların büyük veri kümelerini daha kolay işlemesine ve ağ haritaları oluşturmasına olanak tanımaktadır. VOSviewer üzerinden türetilen haritaların görsel kalitesi oldukça yüksektir ve bu durum, akademisyenlerin düğümler ve kümelerin analizinde ayrıntılı incelemeler yapmasına fırsat tanımaktadır. Görselleştirme araçlarının çeşitliliği ve ilişki haritalarının netliği de VOSviewer'ın kullanımını yaygınlaştırmaktadır. Daha sade ve etkin bir kullanım sunmasından dolayı VOSviewer,

akademik dünyada diğer bibliyometrik haritalama yazılımlarına kıyasla daha fazla tercih edilmektedir (Pan ve diğ., 2018; Moral-Munoz ve diğ., 2020). Bu noktada bilimsel ağ haritaları oluşturulurken Van Eck ve Waltman (2010) tarafından geliştirilen VOSviewer programından yararlanılmıştır.

3.2. Veri Tabanı ve Tarama

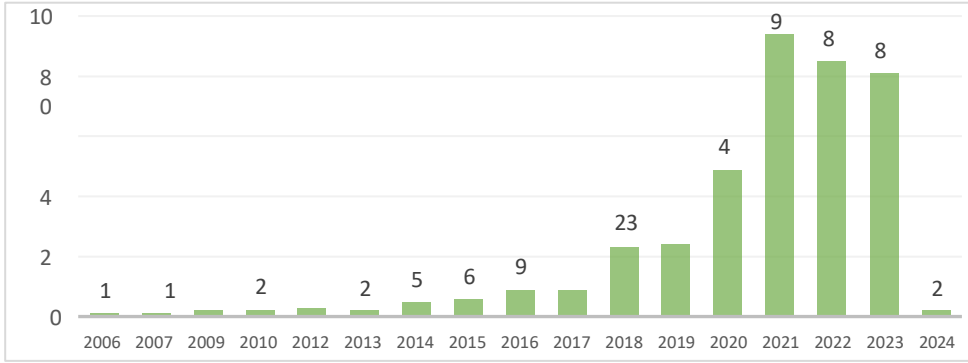
Bibliyometrik araştırmalarda WOS, Scopus ve Google Scholar gibi farklı veri tabanlarından yararlanılmaktadır (Martin-Martin ve diğ., 2018). Neuhaus ve Daniel (2008) göre araştırmacıların bu veri tabanları arasında seçim yaparken konu ve zaman dilimi gibi parametreleri göz önünde bulundurmalıdır. Benzer şekilde çeşitli veritabanlarına yönelik karşılaştırmalar akademisyenler için her zaman doğru bir yaklaşım üretmeyebilir. Çünkü bir veritabanının diğerleri karşısındaki avantajı araştırılan konuya, araştırmacının analiz dönemine ve bilimsel alanına bağlıdır (Lopez-Illescas ve diğ. 2008, Chadegani ve diğ., 2013). Bu açıdan araştırma konusunun spesifikliği ve turizmin sosyal bilimler içerisinde giderek artan önemi dikkate alınarak tek bir veri tabanı tercih edilmiştir. Ayrıca alanın gereksinimlerine hitap eden güçlü indeksleme, kapsamlı atıf analizleri ve etkili filtreleme seçeneklerinden dolayı WOS (Pranckute, 2021), araştırma sürecine azami katkıyı sağlayacak veri tabanı olarak değerlendirilmiştir.

WOS, farklı bilim alanlarında en önemli ve etkili dergilere sahiptir (Vong, Rita ve Antonio, 2021). Bu yüzden birçok bilim insanı tarafından araştırmaları incelemek için en güvenilir veri kaynağı olarak kabul edilmektedir (Falagas ve diğ., 2008). Ayrıca WOS, atıf analizi bakımından zengin görseller ve detaylı bilgiler sunmaktadır. Araştırmacılar, ilgili alanlarına göre eserler ve yazarların atıf bilgilerine WOS üzerinden ulaşabilmektedir. Bu bağlamda 18.01.2024 tarihinde veri tabanının algoritması ve filtreleme seçenekleri kullanılarak bir tarama yapılmıştır. Arama sekmesinde konu başlığı "crisis resilience" ve anahtar kelimeler "destination resilience; tourism resilience; tourist resilience" şeklinde girilmiştir. Araştırmanın inceleme kalitesini artırmak için hakemli dergilerde yayınlanan makaleler dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda konferans bildirileri, inceleme yazıları, kitaplar, kitap bölümleri, araştırma notları ve editöre mektuplar araştırma verilerine dâhil edilmemiştir. Yayın dili İngilizce olan eserler tercih edilirken yıl ve erişim bakımından herhangi bir kısıtlama uygulanmamıştır. Bu işlemlerin ardından kriz ve turizm dayanıklılığı ilişkisine sahip toplam 398 makaleye erişilmiştir. Ayrıca bu çalışmada ikincil verilerden yararlanıldığı için etik kurul onayı gerekmemektedir.

4. Bulgular ve Değerlendirme

4.1. Krizler ve Turizm Kavramlarına Yönelik Tanımlayıcı Bulgular

Krizlere karşı turizmin dayanıklılığı üzerine yapılan bilimsel çalışmaları tespit etmek amacıyla WOS veri tabanına başvurulmuştur. 18.01.2024 tarihinde veri tabanının arama algoritması ve filtreleme teknikleri kullanılarak bir sorgulama yapılmıştır. Gözetilen ölçütler doğrultusunda 2006-2024 yılları arasında (19 yıl) gerçekleştirilmiş 398 bilimsel makaleye erişilmiştir. Şekil 1'de bu araştırmaların 19 yıllık dağılımı gösterilmektedir.

Şekil 1: Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

Bilimsel veriler, turizmin krizlere karşı dayanıklılığını ele alan araştırmaların 2018 yılında ciddi bir artış yaşadığını göstermektedir. İncelenen makalelerin %89'unun bu tarihten itibaren gerçekleştirildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu artış, doğal kaynaklı krizler ile ilişkilendirilebilir. 2017 yılında çeşitli terör olayları (İstanbul, Manchester, Mısır) ve doğal afetler (kasırga-Harvey; orman yangını-Portekiz; deprem-İran, Meksika) meydana gelmiştir (Euronews, 2017). Bilim insanları turizmin bu krizler karşısında gösterdiği direnci konaklama işletmeleri (Brown ve diğ., 2018) ve destinasyonlar (Gretzel ve Scarpino-Johns, 2018) açısından ele alarak literatürün gelişimine katkı sağlamıştır. Ek olarak bulgular, kriz ve turizm ilişkisine yönelik araştırmaların 2021 yılında zirve noktasına ulaştığını göstermektedir. COVID-19'un 2020 yılında pandemi olarak ilan edilmesinin ardından uluslararası turizm hareketliliği durma noktasına gelmiştir (Türkay ve Atasoy, 2021). Bu durum araştırmacıların kriz ve turizm ilişkisine ilgilerini arttırarak daha fazla bilimsel çalışmanın yürütülmesinde rol oynamıştır.

WOS üzerinden yapılan tarama sonucu 398 bilimsel makaleye erişilmiş ve çeşitli kriterler gözetilerek incelemeler yapılmıştır. Bu kategorilerden biri de yayınlanan makalelerin kaynaklarıdır. Bilimsel çalışmaların yayınlandığı dergiler ve bu dergilerin yer aldığı indeksler analiz edilerek araştırmacılara yönelik katkıların elde edilmesi amaçlanmıştır. Örneğin akademisyenler, krizler ve turizm dayanıklılığı çalışmalarına hangi bilimsel dergilerin ilgi duyacağı konusunda fikir sahibi olabilirler. Bu bağlamda WOS'a göre en fazla yayın yapan 10 dergi ve indeksleri aşağıda listelenmek suretiyle gösterilmiştir.

Tablo 1: Turizm ve Kriz Dayanıklılığı Üzerine En Fazla Yayın Yapan 10 Dergi

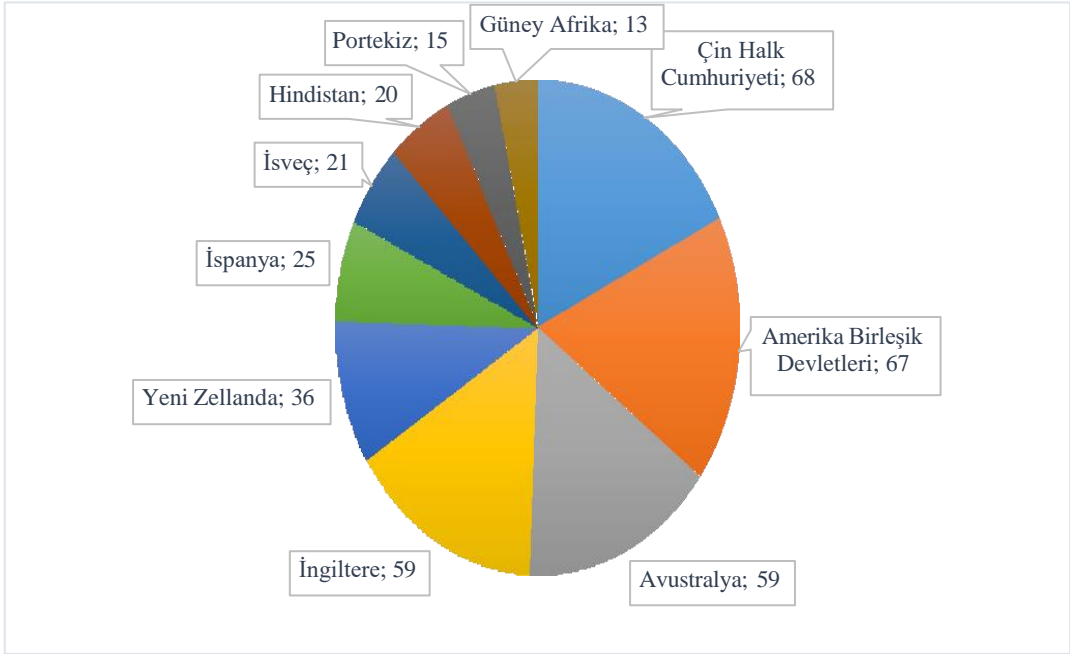
Dergi	İndeks	Oran	%
<i>Current Issues in Tourism</i>	Social Sciences Citation Index	27	6.76
<i>Tourism Management Perspectives</i>	Social Sciences Citation Index	24	6.01
<i>Tourism Management</i>	Social Sciences Citation Index	23	5.76
<i>Worldwide Hospitality and Tourism Themes</i>	Emerging Sources Citation Index	20	5.01
<i>International Journal of Contemporary Hospitality Management</i>	Social Sciences Citation Index	17	4.26
<i>Journal of Hospitality and Tourism Management</i>	Social Sciences Citation Index	17	4.26
<i>International Journal of Hospitality Management</i>	Social Sciences Citation Index	16	4.01
<i>Journal of Sustainable Tourism</i>	Social Sciences Citation Index	16	4.01
<i>Tourism Recreation Research</i>	Emerging Sources Citation Index	13	3.25
<i>Tourism Geographies</i>	Social Sciences Citation Index	12	3.00

Tablo 1 incelendiğinde krizler ve turizm dayanıklılığı üzerine en fazla makale yayınlayan 10 derginin 8'i "Social Sciences Citation Index" ve 2'si "Emerging Sources Citation Index" kapsamında taranmaktadır. Bu dergilerde yayınlanan çalışmalar toplam makalelerin %46'sını oluşturmaktadır. Konuya ilişkin 27 bilimsel çalışma yayınlayan

“Current Issues in Tourism” dergisi listenin ilk sırasında yer almaktadır. Dergi, her yıl 24 sayı yayınlamakta ve İngilizce dilinde yazılan eserleri kabul etmektedir. Bulgulara göre “Tourism Management Perspectives” dergisi ikinci sırada yer almakta ve konuya ilişkin 24 bilimsel çalışma yayınlamıştır. Dergi, her yıl 6 sayı çıkarırken sadece İngilizce dilinde yazılan eserleri tercih etmektedir. “Tourism Management” dergisi listenin üçüncü sırasındadır ve 23 bilimsel çalışma yayınlamıştır. Turizm yazınının en prestijli dergilerinden biri olarak “Tourism Management”, her yıl 6 sayı yayınlamakta ve İngilizce dilinde yazılmış araştırmaları kabul etmektedir. Bu bulgular Jiang, Ritchie ve Benckendorff’un (2019a) araştırma sonuçlarıyla büyük ölçüde örtüşmektedir.

WOS veri tabanından erişilen (n=398) makalelerin hangi ülkeler tarafından yayımlandığı incelenmiş olup en fazla yayın yapan 10 ülke sırasıyla “Çin Halk Cumhuriyeti, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, İngiltere, Yeni Zelanda, İspanya, İsveç, Hindistan, Portekiz, Güney Afrika” biçimindedir. Krizler ve turizm endüstrisinin dayanıklılığı konularında en az yayın yapan ülkeler (n=1) “Suudi Arabistan, Romanya, Katar, Pakistan, Malta, Kazakistan, Macaristan, Jamaika, Fiji, Etiyopya” olarak tespit edilmiştir (Şekil 2).

Şekil 2: Turizm ve Kriz Dayanıklılığı Üzerine En Fazla Yayın Yapan 10 Ülke

Şekil 2 incelendiğinde en fazla yayın yapan on ülkenin 398 makalenin 370'ine sahip olduğu görülmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti 68 yayınlı ilk sırada yer almakta ve tüm yayınların %17,04'ünü oluşturmaktadır. Bu durum Wuhan'da (2019) ortaya çıkan ve kısa süre içerisinde küresel bir sağlık krizine dönüşen COVID-19 ile ilişkilendirilebilir (Atasoy, Türkay ve Şengül, 2022). Pandeminin ortaya çıkardığı olumsuz etkilerin bilim insanlarının kriz ve turizm araştırmalarına olan ilgisini arttırdığı düşünülmektedir. Ayrıca krizin başlangıç yerinin Çin Halk Cumhuriyeti olması da en fazla yayın yapan ülkeler sıralamasında ilk sıraya yerleşmesine katkı sağlamış olabilir. Amerika Birleşik Devletleri, 67 araştırmayla Çin Halk Cumhuriyeti'nin hemen ardından gelmekte ve tüm yayınların %16,79'unu oluşturmaktadır. Yayın sayısı bakımından Avustralya ve İngiltere (n=59) aynı oranda bilimsel çalışma gerçekleştirerek listenin

üçüncü ve dördüncü sırasında yer almıştır

Araştırmanın analizleri sırasında 398 bilimsel çalışma ve yazarlarına yönelik atıf istatistikleri de incelenmiştir. 18.01.2024 tarihi itibarıyla en çok atıf alan 10 makale ve yazarlarına yönelik bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur. Bu eserler "krizler ve turizm dayanıklılığı" konularında başlık, özet ve anahtar kelimelerden herhangi birini içermektedir. Listelenen bazı çalışmalar ise amaç, yöntem, bulgu ve sonuç bakımından incelenerek aşağıda özetlenmiştir. WOS'a göre bilimsel makaleler yıllık ortalama atıf oranı 676'dır ve tüm eserlerin toplam atıf sayısı 11,493'tür.

En çok atıf sayısına ulaşan Gössling ve diğerleri (2020) araştırmalarında geçmiş krizler ve literatür ışığında COVID-19'un ekonomi, turizm ve toplum üzerindeki erken dönem etkilerini incelemiştir. Yazarlar, turizm ve kriz literatürünü taramanın yanı sıra uluslararası raporlar ve çeşitli dokümanları incelemiştir. Sonuçlar, Birleşmiş Milletlerin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının yeniden tasarlanacağını ve turizmin dayanıklılık meselesinin yeniden gündeme geleceğinden söz etmektedir.

Hall ve diğerleri (2021) pandemi ve turizm endüstrisine yönelik bilimsel çalışmalara odaklanarak kavramsal bir araştırma gerçekleştirmiştir. Mevcut literatürden yararlanarak COVID-19'un ardından turizm sektörü ve destinasyonların toparlanmasına katkı sağlayacak faktörleri tespit etmeyi hedeflemiştir. Araştırma sonuçlarına göre krize karşı turizm işletme ve bölgelerinin dayanıklılığını arttıracak sistemleri benimsemenin ve yeniden yapılanmanın literatürde en çok değinilen mesele olduğu belirtilmiştir.

Wen ve diğerleri (2021) COVID-19'un Çinli turistlerin yaşam tarzı, seyahat davranışları ve turizm tercihleri üzerinde ortaya çıkardığı dönüşümü tespit etmek amacıyla nitel bir araştırma gerçekleştirmiştir. Veriler, medya kurumlarının yayınladığı haberler ve turizm literatürünü içermektedir. Sonuçlar, Çinli turistlerin yeni normal sürecinde bireysel ve daha uzun seyahatlere ilgi duyduğunu göstermektedir. Ayrıca turistlerin seyahat planlamalarında turistik ürünlerin niteliği ve kalitesinin öne çıktığı ifade edilmektedir.

Tablo 2: En Fazla Atıf Alan Eserler ve Yazarları

Yazar	Eser	2020	2021	2022	2023	2024	Toplam
Gössling, S., Scott, D., ve Hall, C. M. (2020)	Pandemics, tourism and global change: A rapid assessment of COVID-19	107	502	625	365	6	1607
Hall, C. M., Scott, D., ve Gössling, S. (2021).	Pandemics, transformations and tourism: Be careful what you wish for	57	216	177	98	2	550
Wen, J., Kozak, M., Yang, S. ve Liu, F. (2021).	COVID-19: potential effects on Chinese citizens' lifestyle and travel	30	156	136	80	2	404
Ritchie, B. W. ve Jiang, Y. (2019)	A review of research on tourism risk, crisis and disaster management: Launching the annals of tourism research curated collection on tourism risk, crisis and disaster management	33	145	111	79	5	373
Zheng, D., Luo, Q. ve Ritchie, B. W. (2021).	Afraid to travel after COVID-19? Self-protection, coping and resilience against pandemic "travel fear"	0	78	170	117	5	370
Hao, F., Xiao, Q. Chon, K. (2020)	COVID-19 and China's Hotel Industry: Impacts, a Disaster Management Framework, and Post-Pandemic Agenda	1	112	106	69	2	300
Mair, J., Ritchie, B. W. ve Walters, G. (2016)	Towards a research agenda for post-disaster and post-crisis recovery strategies for tourist destinations: A narrative review	54	80	61	33	1	292

Tablo 2'nin devamı

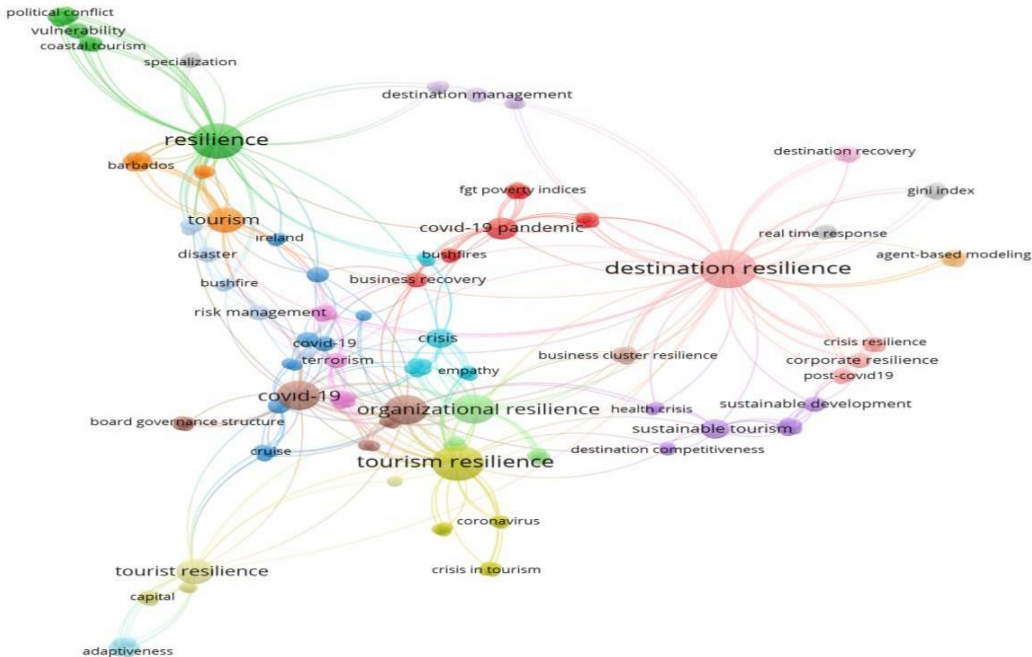
Ioannides, D. ve Gyimóthy, S. (2020)	The COVID-19 crisis as an opportunity for escaping the unsustainable global tourism path	16	110	75	61	5	267
Kaushal, V. ve Srivastava, S. (2021).	Hospitality and tourism industry amid COVID-19 pandemic: Perspectives on challenges and learnings from India	1	89	104	57	1	252
Biggs, D., Hall, C. M. ve Stoeckl, N. (2012).	The resilience of formal and informal tourism enterprises to disasters: Reef tourism in Phuket, Thailand	35	47	35	18	0	222

4.2. Krizler ve Turizm Kavramlarının Ağ Grafiklerine Yönelik Bulgular

WOS bilimsel veri tabanında yayınlanan 2006-2024 yıllarına ait 398 dokümanın anahtar kelimeleri incelendiğinde krizler ve turizm kavramlarına yönelik 1017 anahtar kelime tespit edilmiştir. Bu anahtar sözcüklerin VOSviewer birlikte oluşum (co-occurrence) veri matrisinden yararlanılarak Şekil 3'teki gibi görsel ağ haritası çıkarılmıştır. Görsel ağ analizine göre anahtar sözcükler 21 farklı kümeye ayrılmaktadır. Kelimelerin tekrarlanma sıklığına bağlı gelişen 176 düğüm ve 615 bağlantı tespit edilmiştir. Krizler ve turizm alanındaki makalelerin anahtar kelimeleri düğümleri belirtirken kelimeler arasındaki ilişkiler bağlantılar olarak nitelendirilmektedir.

Şekil 3 incelendiğinde düğümlerin daire biçiminde gösterildiği ve sık kullanılan anahtar kelimelerin hacim olarak diğerlerine nazaran daha büyük olduğu anlaşılmaktadır. Görsel ağ haritasının karmaşıklığını gidermek ve kelimeler arasında bağlantı sayısını azaltmak için her sözcüğün en az 5 kez tekrar etme koşulu gözetilmiştir. En az bir kez kullanılan anahtar kelime 1017 düğümden meydana gelirken ilgili ölçüt kullanıldığında anahtar sözcüklerin 176 düğümde toplanmıştır. Dolayısıyla kullanım sıklığı en fazla olan kelime sayıları değişmemektedir. Şekil 3'e göre 67 kez tekrar eden "destinasyon dayanıklılığı" en sık kullanılan anahtar kelimedir. Hacim olarak diğerleriyle karşılaştırıldığında en büyük olan bu sözcük araştırmanın odağında yer alan olguya yönelik bilgi içermektedir. İkinci sırada 56 kullanım ile "dayanıklılık" kelimesi yer almaktadır. Anahtar sözcükler bakımından en sık kullanılan üçüncü sözcük ise 51 kez tekrar eden "turizm dayanıklılığıdır." Bu anahtar sözcükleri en az 10 tekrar ile "covid-19", "organizasyon dayanıklılığı", "kriz yönetimi", "turizm", "turist dayanıklılığı", "krizler", "sürdürülebilir turizm", "terör", "kırılganlık", "destinasyon imaj" ve "afet" kelimeleri izlemektedir.

Şekil 3. Anahtar Kelimelerin Birlikte Kullanımına Yönelik Ağ Grafiği

Analizler sürecinde krizler ve turizm dayanıklılığı konularında çalışmalar yapan yazarların atıf alma durumları incelenmiş ve elde edilen görsel ağ haritası Şekil 4'te sunulmuştur. Bilimsel haritada yer alan yazarlar, en az bir yayın ve atıfa sahiptir. 132 yazar arasından 101 araştırmacı ilgili kriteri sağlamıştır. Ayrıca atıf alma durumları bakımından yazarlar 19 farklı kümede toplanarak birbirleri arasında 216 bağlantı kurmuştur. Bunun temel nedeni bazı yazarların birden çok esere sahip olması ve bazı eserlerin diğerlerine göre daha fazla atıf almasıdır. Örneğin mavi kümede gösterilen ve hacimce en büyük olan "Lew, Alan, A.", "*Scale, change and resilience in community tourism planning (2014)*"; "*Community Tourism Resilience: Some Applications of the Scale, Change and Resilience (SCR) Model (Lew ve diğ., 2017)*" adlı eserlerine 271 atıf almıştır. Sarı kümede yer alan "Prayag, Girish", "*Time for Reset? Covid-19 and Tourism Resilience (2020)*"; "*Tourism resilience in the 'new normal': Beyond jingle and jangle fallacies? (2023a)*"; "*TouRes: Scale development and validation of a tourist resilience scale (Gottschalk, Kuntz ve Prayag, 2022)*"; "*Leading for Resilience: Fostering Employee and Organizational Resilience in Tourism Firms (Prayag, Muskat ve Dassanayake, 2024)*"; "*Building Dynamic Capabilities and Organizational Resilience in Tourism Firms During COVID-19: A Staged Approach (Prayag ve diğ., 2023b)*" adlı araştırmalarına toplam 263 atıf almıştır. Yeşil kümede yer alan "Jiang, Yawei", "*Building tourism organizational resilience to crises and disasters: A dynamic capabilities view (Jiang, Ritchie ve Verreynne, 2019b)*"; "*Developing disaster resilience: A processual and reflective approach (Jiang, Ritchie ve Verreynne, 2021)*"; "*Building Dynamic Capabilities and Organizational Resilience in Tourism Firms During COVID-19: A Staged Approach (Prayag ve diğ., 2023b)*" isimli çalışmalarına toplam 192 atıf almıştır.

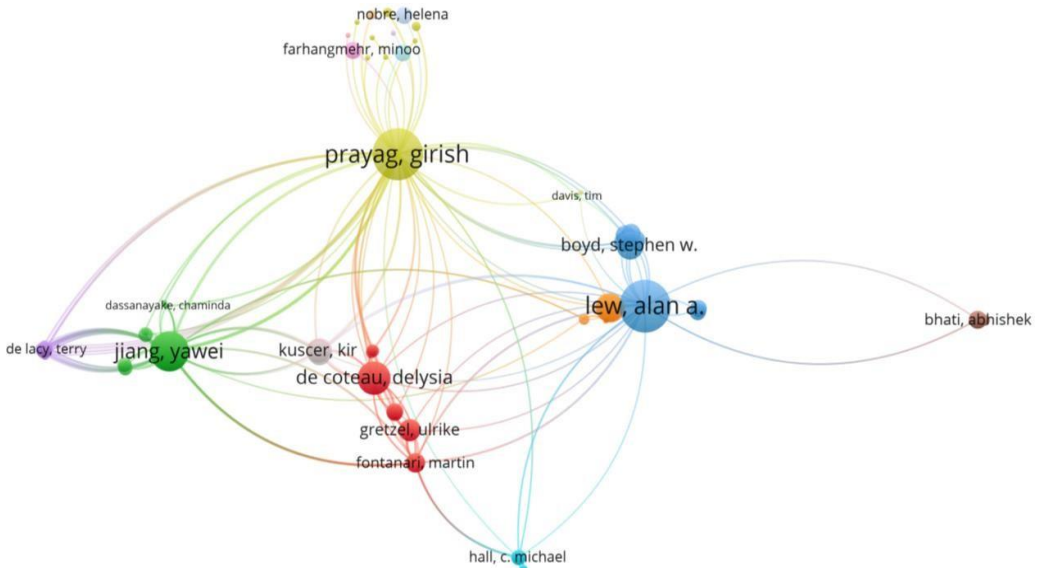
Lew (2014) çalışmasında sürdürülebilirlik yaklaşımına bir alternatif olarak değerlendirdiği dayanıklılık olgusuna odaklanmaktadır. Yazar, dayanıklılık konusundaki kavramsal gelişmelere turizm akademisyenlerinin geç adapte olduğunu ancak son yıllarda bu alana ilgilerinin arttığından söz etmektedir. Dayanıklılık kavramının yavaş ve kapsamlı dönüşümleri içeren bir süreç olduğunu belirten Lew, turizm dayanıklılığına yönelik bir model önerisinde bulunmuştur. Dayanıklılık modeli temel olarak değişim hızı (yavaş-hızlı) ve turizm ölçeği (girişimci-toplum) eksenlerinde 2x2 bir matristen oluşmaktadır. Yazar, bu faktörlere bağlı olarak turizm endüstrinin dayanıklılık kapasitelerini dört boyutta değerlendirmektedir. Birinci boyut, turizm işletmelerinin yıpranma, bozulma ve değişen turist tercihleri gibi yavaş adaptasyon gerektiren zorluklarla başa çıkmasını belirtmektedir. İkinci boyut ise ekosistem değişiklikleri ve ekonomik politikalar gibi kamusal düzeydeki mücadeleleri kapsamaktadır. Üçüncü boyut, bireysel turizm işletmelerinin ani şoklar ve büyük afetler karşısındaki hazır olma durumunu ele alırken son olarak dördüncü boyut, uzun vadeli planlama gerektiren, kamusal ölçekteki hazırlık ve mücadele süreçlerini içermektedir. Model, dayanıklılığın geliştirilmesinde bireysel ve toplumsal öğrenme süreçlerinin kritik bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Prayag (2020) pandeminin turizm sistemleri üzerindeki etkilerini daha iyi anlamak, destinasyon, işletme ve turist dayanıklılığına yönelik pratik katkılar sunmak amacıyla bir çalışma gerçekleştirmiştir. Yazar COVID-19'u, turizm endüstrisinin dayanıklılığını belirlemek için bir fırsat olarak değerlendirmiş ve turizm sisteminin dayanıklılığına yönelik üç temel inceleme alanı önermiştir. İlk inceleme alanı makro düzeyde, turizm sisteminin değişimlere uyum sağlama kapasitesi, ağların yeniden yapılandırılması, teknoloji kullanımı ve endüstriyel dönüşüm süreçleri yoluyla tüm sistem performansının iyileştirilmesi gibi meseleleri kapsamaktadır. İkinci olarak bölgesel düzeyde COVID-19'un organizasyonlar ve ağlar üzerindeki etkileri ile tedarik zinciri dayanıklılığı ve bunun turizm organizasyonlarına yansımaları incelenmektedir. Son olarak mikro düzeyde ise çalışanlar, turistler ve yerel sakinler gibi farklı grupların

dayanıklılığı analiz edilmektedir. Bu grupların dayanıklılığının birbiriyle ve daha geniş ölçekli dayanıklılık unsurlarıyla etkileşim halinde olduğu vurgulanmaktadır.

Jiang, Ritchie ve Verreynne (2019b) çalışmalarında turizm organizasyonlarının kriz ve afetler karşısında uzun vadeli dayanıklılıklarını nasıl geliştirebileceklerine dair bir bakış açısı sunmuş ve bu süreçte dinamik yeteneklerin rolünü incelemiştir. Yazarlar, dayanıklılık sürecini açıklayan üç aşamalı bir teorik çerçeve geliştirmiştir. İlk aşamada, kuruluşların rutin ortamlardaki sıradan ve dinamik yeteneklerini değerlendirmektedir. Sıradan yetenekler, günlük işlevlerde verimlilik sağlarken diğer yandan dinamik yetenekler, çevresel değişimlere uyum sağlamak için kaynakları yenileme ve yeniden yapılandırmayı belirtmektedir. İkinci aşamada, beklenmedik çevresel türbülansın dinamik arama ve öğrenme süreçlerini tetiklediği ve bu durumun mevcut operasyonel rutinleri değiştirdiği ifade edilmektedir. Bu süreçte boş kaynaklar, kuruluşların uyum sağlama kapasitesini artıran önemli bir faktör olarak ele alınmaktadır. Son aşamada ise çevresel türbülans sonrası organizasyonların operasyonel süreçlerini sürdürülebilir bir şekilde yeniden düzenleyerek uzun vadeli dayanıklılığı nasıl elde edebileceği açıklanmaktadır. Dayanıklılık, kriz sonrası etkileri azaltmayı (uyum), operasyonel işlevselliği korumayı (emilim) ve yeni bir düzene geçişi (dönüşüm) içeren dinamik bir kapasite olarak tanımlanmaktadır.

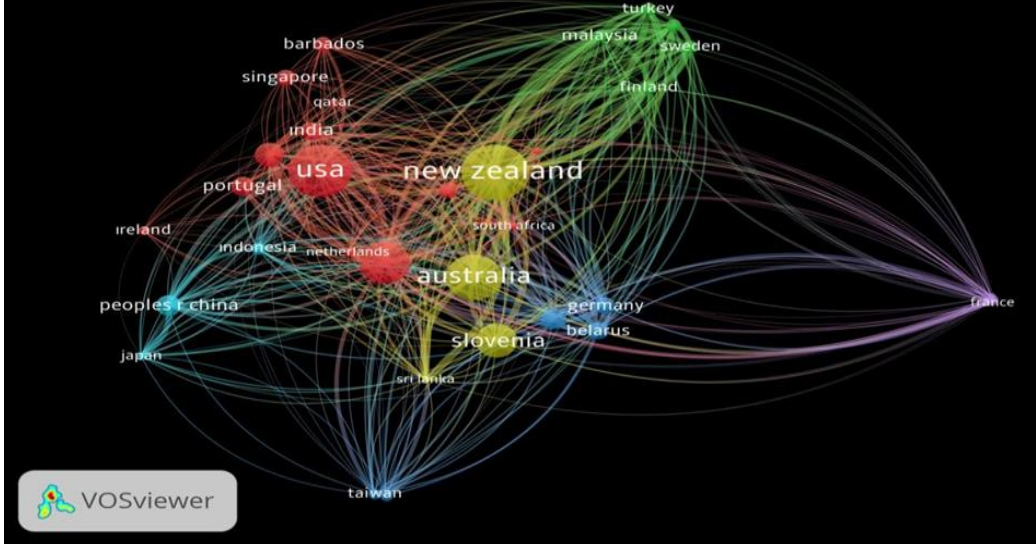
Şekil 4: Turizm ve Kriz Dayanıklılığına Yönelik Yazarların Atıf Alma Durumu Ağ Grafiği

Bilimsel makaleler farklı kategorilerde değerlendirilerek araştırma sorularına yanıt aranmıştır. Dokümanların atıf alma durumlarının üniversiteler bazında incelenmesi de bu sınıflandırmalar içerisinde yer almaktadır. VOSviewer yazılımı kullanırken üniversitelerin en az bir doküman ve beş atıfa sahip olma koşulu gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda toplam 80 üniversite arasından 54 organizasyonun eşik değerini karşıladığı ve 6 kümenin (Sarı, mavi, yeşil, kırmızı, mor, turkuaz) birbirleriyle 1107 bağlantı oluşturduğu tespit edilmiştir (Şekil 5). Dairesel büyüklükleri üniversitelerin atıf alma sıklığını yansıtmaktadır. Sarı kümede gösterilen "University of Canterbury", 7 farklı kaynaktan 311 atıf olarak merkezi konuma yerleşmiştir. Hemen ardından kırmızı kümede gösterilen ve bir doküman ile 246 atıf alan "Northern Arizona University" gelmektedir. Bahsi geçen eserin en çok atıf alan yazar Lew, Alan, A. tarafından yazıldığı (Scale, change and resilience in community tourism planning)

akademik alanda değil aynı zamanda uluslararası ölçekte bir bilgi kaynağına dönüştüğü yorumunda bulunulabilir.

Şekil 6: Turizm ve Kriz Dayanıklılığına Yönelik Ülkelerin Atıf Alma Durumu Ağ Grafiği

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada kriz ve turizm literatürüne dayanarak son on dokuz yılın turizm dayanıklılığı araştırmalarının bilgi dağılımlarını makro ve mikro ölçekte sunmak için bibliyometrik ve görsel haritalandırma tekniklerinden yararlanılmıştır. Spesifik olarak araştırmanın amacı, turizm dayanıklılığı literatürünün güncel meselelerini ve alanın gelişim evrelerini tespit etmektir. Bu kapsamda çeşitli parametreler ışığında WOS veri tabanı üzerinden tarama yapılarak krizler ve turizmin dayanıklılığını ele alan 398 bilimsel makaleye ulaşılmıştır. Çalışmaların, yıl, dergi, ülke, yazar gibi tanımlayıcı bilgileri değerlendirilmiş ve birlikte oluşum, atıf ve bibliyografik eşleşme analizleri yapılmak suretiyle görsel ağ haritaları geliştirilmiştir.

Araştırmanın analizleri ardından krizler ve turizm dayanıklılığı üzerine 2006-2024 yılları arasında toplam 398 makalenin kaleme alındığı görülmüştür. Bu çalışmaların özellikle 2021 yılından itibaren gözle görülür bir artış yaşadığı tespit edilmiştir. Bir önceki yıla göre araştırmaların sayısı %52'lik bir artış göstermiş ve toplam 94 yayın gerçekleştirilmiştir. COVID-19'un sektör üzerindeki etkilerinin devam ettiği düşünüldüğünde bu sonuç tesadüfi değildir. 2019 yılı sonlarında tespit edilen ve kısa sürede bütün dünyayı etkisi altına alan COVID-19, küresel ticareti sekteye uğratarak ekonomik ilişkileri baskılamıştır. Pandemi endişesiyle uygulanan tedbirler insanların seyahat planlarını ertelemelerine ve turizm ve seyahat endüstrisinin sert bir talep kaybıyla karşılaşmasına neden olmuştur. Bu durum turizmin dirençliliği ve dayanıklılığına daha fazla önem verilmesine neden olmuştur.

Sharma, Thomas ve Paul'un (2021) ekonomik, çevresel ve sosyal aksaklıklara karşı turizmin dayanıklılığı meselesinin pandeminin ardından popülerlik kazandığı savı haklı görünmektedir. Benzer şekilde Sampaio ve diğerleri (2023) çalışmalarında COVID-19'dan sonra turizm ve kriz araştırmalarına yönelik ilginin arttığı bulgusu desteklenmektedir. Araştırmacıların krizler karşısında turizm dayanıklılığına olan ilgilerinin en az olduğu dönem ise 2006, 2007, 2009, 2010, 2012 ve 2013 yılları olarak tespit edilmiştir. Eserlerin

yayınlandığı kaynaklar bakımından en çok makalenin “Current Issues in Tourism” dergisine ait olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hemen ardından “Tourism Management Perspectives” ile “Tourism Management” dergileri konuya ilişkin en fazla yayın yapan dergilerdir. Bu üç dergide indeksleri bakımından “Social Sciences Citation Index” dizinlerinde taranmakta ve alanın önemli bilimsel dergileri olarak kabul edilmektedir.

2006-2024 yılları arasında krizler ve turizm dayanıklılığı konusuyla ilgili eseri olan yazarların atfı grafikleri bakımından en çok atfı alan üç araştırmacı sırasıyla “Lew, Alan, A., Prayag, Girish ve Jiang, Yawei” şeklindedir. İncelenen dokümanlar içerisinde en çok tekrar eden anahtar sözcük “destinasyon dayanıklılığıdır.” Akabinde çalışmalar içerisinde en çok değinilen anahtar kelimeler “dayanıklılık ve turizm dayanıklılığı” şeklindedir. Bu anahtar sözcükleri en az 10 tekrar ile “covid-19”, organizasyon dayanıklılığı”, “kriz yönetimi”, turizm”, “turist dayanıklılığı”, “krizler”, “sürdürülebilir turizm”, “terör”, “kırılganlık”, “destinasyon imajı” ve “afet” kelimeleri izlemektedir.

WOS veri tabanında krizler ve turizm dayanıklılığı üzerine gerçekleştirilen çalışmaların ait olduğu ülke sayısı toplamda 76’dır. Eserlerin kaynağı olarak en fazla yayın “Çin Halk Cumhuriyeti, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya ve İngiltere” olarak sıralanabilir. Wang ve diğerleri (2022) araştırmalarında destinasyon dayanıklılığı çalışmalarının daha çok ABD, Avustralya, Çin ve İngiltere ülkelerinde gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Bu noktada araştırma, hem kullanılan veri tabanı hem de sonuçlar bakımından Wang ve diğerlerinin (2022) çalışmasıyla benzerlik göstermektedir.

Ülkelerin eserlerine yönelik atfı durumları bakımından ilk sırada Yeni Zelanda (369) gelmektedir. Hemen ardından 307 atfı ABD ve 287 atfı Avustralya yer almaktadır. İngiltere (196), Slovenya (186), Kuzey İrlanda (154), Çin Halk Cumhuriyeti (93), Avusturya (63) ve Portekiz (56) atfı alan diğer ülkelerdir. WOS üzerinden erişilen makaleler incelendiğinde doğrudan Türkiye turizminin dayanıklılığı üzerine yürütülen iki araştırma tespit edilmiştir. Bu çalışmalar, Doğan, E. ve Akoçlan., Kozak, M (2019) “Resilience capacity in different types of tourism businesses” ile Memili, E. ve Koç, B. (2023) “The antecedents of family firms' resilience to crisis in hospitality and tourism” tarafından yürütülmüştür. 76 ülke içerisinde bulunmasına rağmen Türkiye’nin krizler ve turizm dayanıklılığı araştırmaları genel oran içerisinde %1,72’dir. Türkiye’nin doğal ve beşerî krizlerle karşılaşma potansiyeli dikkate alındığında bu oran oldukça azdır. Deprem, heyelan, sel, kuraklık, şiddetli yağış ve orman yangınları gibi afetlerin yanı sıra olası ekonomik, sağlık ve siyasi krizler de Türkiye turizminin dayanıklılığı üzerine bir sorgulama yapılmasını gerektirmektedir.

Türkiye turizminin kriz ve afetler karşısında dayanıklılığının artırılması için multidisipliner bir bakış açısıyla akademik araştırmaların gerçekleştirilmesi oldukça önemlidir. Bu çalışmalar, erken uyarı sistemleri, kriz yönetim modelleri, teknoloji kullanımı, psikolojik etkiler ve yerel halkın dayanıklılığı gibi konularda çözüm önerileri üretebilir. Ayrıca bu süreç, destinasyonların coğrafi yapı ve iklim özellikleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Türkiye’nin turizm bölgelerinin zenginliği, krizlerin etkilerini azaltmak ve hatta fırsata dönüştürmek noktasında önemli bir avantaj sağlayabilir. Örneğin deniz turizmi ile bilinen destinasyonlar, doğa tabanlı özel ilgi turizmine ağırlık vererek mevsimselliklerini ve pazar bağılıklarını azaltabilir. Alternatif ürün ve hizmet deneyiminin sunulması ise destinasyonların yerel ekonomilerini destekleyebilir ve krizler karşısında direncini artırabilir. Diğer yandan kültür turizmi bölgelerinde gerçekleştirilecek festivaller ve etkinlikler, kriz dönemlerinde ziyaretçileri bölgeye çekerek sektörün kalkınmasına fırsat verebilir. Bu stratejiler, Türkiye’nin sadece krizlere karşı hazır bir turizm endüstrisine sahip olmasını değil aynı zamanda sürdürülebilir bir turizm anlayışının gelişimine de katkı sağlayacaktır.

Araştırmaların gelişim evreleri incelendiğinde genel olarak 2008-2010 yılları arasında turistik talep, ekonomik sürdürülebilirlik ve terör gibi konular tartışılmıştır. 2011-2016 yılları arasında turizm akademisyenleri dikkatlerini turistik talep, kriz yönetimi ve sürdürülebilirlik olgularına vermiştir. 2017-2019 periyodunda araştırmalarda kriz yönetim stratejileri, destinasyonların iyileştirilmesi ve toparlanması ele alınmıştır. 2019 yılı sonlarında ortaya çıkan ve 2020 yılı küresel turizmi durma noktasına getiren COVID-19, tüm literatürün yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur. Sınırların kapatılması ve uluslararası hareketliliğin durma noktasına getirilmesi araştırmacıları bazı konular üzerinde tekrar düşünmeye itmiştir. Her ne kadar kriz yönetimi doğrultusunda stratejiler oluşturulsa da krizin ölçüsü, turizm endüstrisinin dayanıklılığını gündeme getirmiştir. Bu doğrultuda güncel araştırmaların turizm direnci, dayanıklılığı ve sürdürülebilirlik konularına eğilim göstermesi muhtemeldir. Bu bakımdan Sampaio ve diğerlerinin (2023) kriz yönetimi model ve planlamaları sürecinde dayanıklılık olgusunun önem kazandığı görüşü araştırma kapsamında desteklenmektedir.

Bu bilimsel çalışma kapsamında tespit edilen bazı araştırma boşlukları ile krizler ve turizm literatürüne önemli teorik katkıların sağlandığı söylenebilir. İlk olarak, incelenen çalışmalardan hareketle turizm dayanıklılığı araştırmalarının teorik bir çerçeveden yoksun olduğu yorumunda bulunulabilir. Literatürdeki mevcut araştırmalar, afet ve krizler karşısında destinasyonların yönetimlerine ağırlık vermiştir. Ancak alanda geniş kabul gören teorik bir çerçeve henüz söz konusu değildir. İkinci olarak, araştırmaların çoğunlukla nitel metodoloji benimsenerek destinasyon bazlı yürütüldüğü gözlemlenmiştir. Bu, turizm bölgelerinin direncini arttıran unsurları belirlemek için nicel teknik ve araştırma modellerine yönelik bir gereksinimi göstermektedir. Destinasyonların direncini ölçerken veya test ederken istatistiksel verilerden yararlanan çalışmalar, kapsamlı ve genelleyci sonuçların elde edilmesine imkân verebilir. Üçüncü boşluk, turizm bölgelerinin krizler karşısında direncini arttıran yeni nesil teknolojilerin kullanımına yönelik bilgi eksikliğidir. Büyük veri, yapay zekâ ve karma sistemler gibi teknolojilerin kullanımı çeşitli kriz türlerine hazırlıklı olunması ve yönetimin daha başarılı gerçekleşmesine destek olabilir. Dördüncü araştırma boşluğu, turizm bölgelerinin farklı paydaş gruplarının dayanıklılığı ile ilişkilidir. Mevcut bilimsel çalışmalar, fiziksel ve ekonomik direnç konularına ağırlık verirken destinasyonlardaki yerel halkın sosyal dayanıklılığı gibi meseleler yeterince dikkate alınmamaktadır. Bu noktada kriz durumlarında yerel halkın direncini arttıracak çalışmalara ihtiyaç olduğu aşikârdır. Della Corte ve diğerleri (2021) tarafından araştırmaların büyük çoğunluğunun kriz ve afet durumlarına hazırlıklı olmaya odaklandığı ancak paydaşların bu koşullara dayanıklılığının yeterince incelenmediği görüşü haklı görülmektedir. Beşinci boşluk, turizm olgusunun karmaşık yapısından dolayı söz konusu olmaktadır. Turizm destinasyonlarını etkileyen unsurlar oldukça çeşitlidir. Bu durum destinasyonların çok boyutlu ve katmanlı yapısını multidisipliner çerçevede incelemeyi gerektirmektedir. Altıncı boşluk, tekrarlayan kriz durumlarına karşı araştırmalarda etkili strateji ve modellerin arzu edilen seviyede geliştirilmemesinden kaynaklanmaktadır. Afetler, ekonomik daralmalar ve pandemiler gibi kriz durumlarında direnç sağlayan stratejilerin oluşturulması hem çalışmaların özgünlüğünü arttıracak hem de alanın birikimsel ilerleyişine katkı sağlayacaktır. Hu ve Xu'nun (2022) alanın etkin akademisyenlerin önderliğinde turizm dayanıklılığına yönelik uluslararası iş birliği ağı kurulmalı çağrısı da çalışma kapsamında desteklenmektedir. Bu yaklaşım, akademisyenler arasında yakın ve kapsamlı iş birliğine fırsat vererek verimli stratejilerin üretilmesine katkı sağlayabilir. Yedinci boşluk, turizm dayanıklılığına yönelik evrensel politikaların hali hazırda benimsenmemesidir. Afet ve kriz koşullarında destinasyonların dayanıklılığını arttıran politika ve yönetim yaklaşımlarının noksanlığı yazındaki bir diğer önemli çalışma alanını belirtmektedir. Netice itibarıyla çalışmada, literatürdeki bu araştırma boşluklarını gidermek adına turizm akademisyenlerine çağrı yapılmaktadır. Bu girişimler, krizler karşısında turizm bölgelerinin dayanıklılığını destekleyebilir ve sürdürülebilir turizm olgusunun gerçekleşmesine de katkı sağlayabilir.

Araştırma çıkarımlarının, krizler ve turizm dayanıklılığı üzerine araştırma tasarımı yapan bilim insanlarına alanyazın tarama, makale araştırma, dergi seçimi ve kavram öğrenimi gibi konularda yardımcı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca yerli yazında turizm dayanıklılığı konusunu ele alan çalışmaların olmadığı göz önüne alındığında araştırmanın literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Diğer taraftan araştırmanın bazı sınırlılıkları söz konusudur. İlk olarak dile getirilmesi gereken araştırmanın tek bir veri tabanı üzerinden yürütülmüş olmasıdır. Gelecekte araştırmacılar, ilgili konuya ilişkin Scopus gibi veri tabanlarında yer alan çalışmaları inceleyerek bu araştırmanın sonuçlarıyla karşılaştırma yapabilir. İkinci bir sınırlılık bibliyometrik analizlerin gerçekleştirilmesi olarak düşünülebilir. Araştırmacılar, veri tabanlarından erişim sağladıkları krizler ve turizm dayanıklılığı konulu makalelere içerik analizi yaparak literatürde tartışılan meseleleri daha spesifik açıklayabilir. Özellikle turizm bölgeleri ve değerlerinin krizler karşısında potansiyel durumlarını sorgulayacak ampirik araştırmaların yürütülmesi değerli bir çaba olacaktır.

6. Kaynakça

- Arab Mokhtari, T., Moridsadat, P., Tavakoli, M. ve Rezaei, N. (2024). Analysis of knowledge map of livelihood resilience of rural tourism destinations using VOSviewer. *Journal of Rural Research*, 14(4), ss. 610-633.
- Atasoy, B., Şeyhanlıoğlu, H. Ö. ve Zengin, B. (2023). Crises and tourism: an early assessment on the Russia-Ukraine war. *Anais Brasileiros de Estudos Turísticos*, 13, ss. 1-14.
- Atasoy, B., Türkay, O. ve Şengül, S. (2022). Strategic responses of chain hotels to COVID-19 from a situational crisis communication theory perspective. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 5(5), ss. 1118-1136.
- Avraham, E. ve Ketter, E. (2012). *Media strategies for marketing places in crisis*. Routledge.
- Barrios, M., Borrego, A., Vilaginés, A., Ollé, C. ve Somoza, M. (2008). A bibliometric study of psychological research on tourism. *Scientometrics*, 77(3), ss. 453-467.
- Biggs, D., Hall, C. M. ve Stoeckl, N. (2012). The resilience of formal and informal tourism enterprises to disasters: reef tourism in Phuket, Thailand. *Journal of sustainable tourism*, 20(5), ss. 645-665.
- Broadus, R. N. (1987). Toward a definition of "bibliometrics". *Scientometrics*, 12, ss. 373-379.
- Brown, D. K., Yoo, J. ve Johnson, T. J. (2018). Spreading Ebola panic: Newspaper and social media coverage of the 2014 Ebola health crisis. *Health Communication*, <https://doi.org/10.1080/10410236.2018.1437524>
- Cahyanto, I. ve Pennington-Gray, L. (2017, 20-22 June). *Toward a comprehensive destination crisis resilience framework*. In Proceedings of the International Conference Travel and Tourism Research Association, Quebec, Canada.
- Chadegani, A. A., Salehi, H., Yunus, M. M., Farhadi, H., Fooladi, M., Farhadi, M. ve Ebrahim, N. A. (2013). A comparison between two main academic literature collections: Web of Science and Scopus databases. *Asian Social Science*, 9(5), ss. 18-26.
- Della Corte, V., Del Gaudio, G., Sepe, F. ve Luongo, S. (2021). Destination resilience and innovation for advanced sustainable tourism management: A bibliometric analysis. *Sustainability*, 13(22), <https://doi.org/10.3390/su132212632>
- Dinçer, F. F. İ., Dinçer, M., Akgül, S. Ö. ve Bilge, A. C. (2024). Küreselleşme sürecinde turizmde kriz türlerine ilişkin çalışmaların bibliyometrik analizi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27(51-1), ss. 211-236.

- Djalante, R. ve F. Thomalla (2011). "Community resilience to natural hazards and climate change: a review of definitions and operational frameworks." *Asian Journal of Environment and Disaster Management (AJEDM)*, 3(3), ss. 339-355
- Doğantan, E. ve Akoğlan Kozak, M. (2019). Resilience capacity in different types of tourism businesses. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 67(2), ss. 126-146.
- Duğan, Ö., Demirel, M., Akçali, S. ve Kaya, M. (2024). Kriz iletişimi ve kriz yönetimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 10(3), ss. 317-339.
- Espiner, S., Orchiston, C. ve Higham, J. (2017). Resilience and sustainability: A complementary relationship? Towards a practical conceptual model for the sustainability–resilience nexus in tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 25(10), ss. 1385-1400.
- Eugenio-Martin, J. L. ve Campos-Soria, J. A. (2014). Economic crisis and tourism expenditure cutback decision. *Annals of tourism Research*, 44, ss. 53-73.
- Euronews (2017). 2017 yılında dünyada ses getiren olaylar. <https://tr.euronews.com/2017/12/26/2017-yilinde-dunyada-ses-getiren-olaylar>
- Falagas, M. E., Pitsouni, E. I., Malietzis, G. A. ve Pappas, G. (2008). Comparison of PubMed, Scopus, web of science, and Google scholar: strengths and weaknesses. *The FASEB journal*, 22(2), ss. 338-342.
- Faulkner, B (2001) Towards and framework for tourism disaster management. *Tourism Management*, 22(2), ss. 135–147
- Garrigos-Simon, F. J., Narangajavana-Kaosiri, Y. ve Lengua-Lengua, I. (2018). Tourism and sustainability: A bibliometric and visualization analysis. *Sustainability*, 10(6), <https://doi.org/10.3390/su10061976>
- Gaviria-Marin, M., Merigó, J. M. ve Baier-Fuentes, H. (2019). Knowledge management: A global examination based on bibliometric analysis. *Technological Forecasting and Social Change*, 140, ss. 194-220
- Goodrich, J. N. (2002). September 11, 2001 attack on America: impact on tourism security. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 11(4), ss. 1-12.
- Gottschalk, M., Kuntz, J. C. ve Prayag, G. (2022). TouRes: Scale development and validation of a tourist resilience scale. *Tourism Management Perspectives*, 44, 101025.
- Gössling, S., Scott, D. ve Hall, C. M. (2020). Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19. *Journal of sustainable tourism*, 29(1), ss. 1-20.
- Gretzel, U. ve Scarpino-Johns, M. (2018). Destination resilience and smart tourism destinations. *Tourism Review International*, 22(3-4), ss. 263-276.
- Hall, C. M. (2010). Crisis events in tourism: Subjects of crisis in tourism. *Current issues in Tourism*, 13(5), ss. 401-417.
- Hall, C. M. (2018). Resilience theory and tourism. In: Saarinen, J. and Gill, A. M. (Eds.). *Resilient destinations and tourism: governance strategies in the transition towards sustainability in tourism* (pp. 34–47). Routledge.
- Hall, C. M., Scott, D. ve Gössling, S. (2021). Pandemics, transformations and tourism: Be Careful what you wish for. In *Global Tourism and COVID-19* (pp. 123-144). Routledge.
- Hao, F., Xiao, Q. ve Chon, K. (2020). COVID-19 and China's hotel industry: Impacts, a disaster management framework, and post-pandemic agenda. *International journal of hospitality management*, 90, 102636.
- Hartman, S. (2018) Resilient tourism destinations? Governance implications of bringing theories of resilience and adaptive capacity to tourism practice. Innerhofer, Fontanari & Pechlaner (Eds.). *Destination resilience – challenges and opportunities for destination management and governance*. (pp. 66-75). Abingdon: Routledge.

- Hood, W. W. ve Wilson, C. S. (2001). The literature of bibliometrics, scientometrics, and informetrics. *Scientometrics*, 52, ss. 291-314.
- Hosseini, S., Barker, K. ve Ramirez-Marquez, J. E. (2016). A review of definitions and measures of system resilience. *Reliability Engineering & System Safety*, 145, ss. 47-61.
- Hu, H. ve Xu, K. (2022). Visualizing the development of research on tourism resilience with mixed methods. *Sage Open*, 12(3), <https://doi.org/10.1177/21582440221126684>
- Ioannides, D. ve Gyimóthy, S. (2020). The COVID-19 crisis as an opportunity for escaping the unsustainable global tourism path. *Tourism Geographies*, 22(3), ss. 624-632.
- Jiang, Y., Ritchie, B. W. ve Benckendorff, P. (2019a). Bibliometric visualisation: An application in tourism crisis and disaster management research. *Current Issues in Tourism*, 22(16), ss. 1925-1957.
- Jiang, Y., Ritchie, B. W. ve Verreynne, M. L. (2019b). Building tourism organizational resilience to crises and disasters: A dynamic capabilities view. *International Journal of Tourism Research*, 21(6), ss. 882-900.
- Jiang, Y., Ritchie, B. W. ve Verreynne, M. L. (2021). Developing disaster resilience: A processual and reflective approach. *Tourism Management*, 87, 104374.
- Joo, H., Maskery, B. A., Berro, A. D., Rotz, L. D., Lee, Y. K. ve Brown, C. M. (2019). Economic impact of the 2015 MERS outbreak on the Republic of Korea's tourism-related industries. *Health security*, 17(2), ss. 100-108.
- Kaushal, V. ve Srivastava, S. (2021). Hospitality and tourism industry amid COVID-19 pandemic: Perspectives on challenges and learnings from India. *International journal of hospitality management*, 92, 102707.
- Ketter, E. (2022). Bouncing back or bouncing forward? Tourism destinations' crisis resilience and crisis management tactics. *European Journal of Tourism Research*, 31, ss. 3103-3103.
- Lew, A. A. (2014). Scale, change and resilience in community tourism planning. *Tourism Geographies*, 16(1), ss. 14-22.
- Lew, A., Wu, T., Ni, C. ve Ng, P. (2017). Community tourism resilience: Some applications of the scale, change and resilience (scr) model. R. Butler (Eds.), *Tourism resilience* (ss. 23-37). CABI.
- Li, Z., Huo, M., Huo, T. ve Luo, H. (2024). Digital tourism research: a bibliometric visualisation review (2002-2023) and research agenda. *Tourism Review*, 79(2), ss. 273-289.
- Lopez-Illescas, C., Moya-Anegón, F. ve Moed, H. F. (2008). Coverage and citation impact of oncological journals in the Web of Science and Scopus. *Journal of Informetrics*, 2(4), ss. 304-316.
- Mair, J., Ritchie, B. W. ve Walters, G. (2016). Towards a research agenda for post-disaster and post-crisis recovery strategies for tourist destinations: A narrative review. *Current issues in tourism*, 19(1), ss. 1-26.
- Martín-Martín, A., Orduna-Malea, E., Thelwall, M. ve López-Cózar, E. D. (2018). Google Scholar, Web of Science, and Scopus: A systematic comparison of citations in 252 subject categories. *Journal of Informetrics*, 12(4), ss. 1160-1177.
- McKercher, B. ve Chon, K. (2004). The over-reaction to SARS and the collapse of Asian tourism. *Annals of tourism research*, 31(3), ss. 716-719.
- Memili, E. ve Koç, B. (2023). The antecedents of family firms' resilience to crisis in hospitality and tourism. *International Journal of Hospitality Management*, 113, 103526.
- Moral-Muñoz, J. A., Herrera-Viedma, E., Santisteban-Espejo, A. ve Cobo, M. J. (2020). Software tools for conducting bibliometric analysis in science: An up-to-date

- review. *El Profesional de la Información*, 29(1), <https://doi.org/10.3145/epi.2020.ene.03>
- Neuhaus, C. ve Daniel, H. D. (2008). Data sources for performing citation analysis: an overview. *Journal of Documentation*, 64(2), ss. 193-210.
- Pan, X., Yan, E., Cui, M. ve Hua, W. (2018). Examining the usage, citation, and diffusion patterns of bibliometric mapping software: A comparative study of three tools. *Journal of Informetrics*, 12(2), ss. 481-493.
- Pearson, C. M. ve Clair, J. A. (1998). Reframing crisis management. *Academy of Management Review*, 23(1), ss. 59-76.
- Pforr, C. ve Hosie, P. J. (2008). Crisis management in tourism: Preparing for recovery. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 23(2-4), ss. 249-264.
- Pranckutė, R. (2021). Web of Science (WoS) and Scopus: The Titans of Bibliographic Information in Today's Academic World. *Publications*, 9(1), <https://doi.org/10.3390/publications9010012>
- Prayag, G. (2018). Symbiotic relationship or not? Understanding resilience and crisis management in tourism. *Tourism Management Perspectives*, 25, ss. 133-135.
- Prayag, G. (2020). Time for reset? COVID-19 and tourism resilience. *Tourism Review International*, 24(2-3), ss. 179-184.
- Prayag, G. (2023a). Tourism resilience in the 'new normal': Beyond jingle and jangle fallacies?. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 54, ss. 513-520.
- Prayag, G., Jiang, Y., Chowdhury, M., Hossain, M. I. ve Akter, N. (2023b). Building dynamic capabilities and organizational resilience in tourism firms during COVID-19: A staged approach. *Journal of Travel Research*. <https://doi.org/10.1177/0047287523116497>
- Prayag, G., Muskat, B. ve Dassanayake, C. (2024). Leading for Resilience: Fostering Employee and Organizational Resilience in Tourism Firms. *Journal of Travel Research*, 63(3), 659-680.
- Pritchard, A. (1969). *Statistical Bibliography; An Interim Bibliography*.
- Rassy, D. ve Smith, R. D. (2013). The economic impact of H1N1 on Mexico's tourist and pork sectors. *Health economics*, 22(7), ss. 824-834.
- Ritchie, B. W. (2004). Chaos, crises and disasters: a strategic approach to crisis management in the tourism industry. *Tourism management*, 25(6), ss. 669-683.
- Ritchie, B. W. ve Jiang, Y. (2019). A review of research on tourism risk, crisis and disaster management: Launching the annals of tourism research curated collection on tourism risk, crisis and disaster management. *Annals of Tourism Research*, 79, <https://doi.org/10.1016/j.annals.2019.102812>
- Sampaio, C., Farinha, L., Sebastião, J. R. ve Fernandes, A. (2023). Tourism industry at times of crisis: a bibliometric approach and research agenda. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 6(4), ss. 1464-1484.
- Scarpino, M. R., Gretzel, U. (2014). Conceptualizing organizational resilience in tourism crisis management. B. Ritchie ve K. Campiranon (Eds.), *Tourism crisis and disaster management in the Asia-Pacific* (pp. 15-32). Oxford shire, UK: CAB International.
- Sharma, G. D., Thomas, A. ve Paul, J. (2021). Reviving tourism industry post-COVID-19: A resilience-based framework. *Tourism management perspectives*, 37, <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2020.100786>
- Smit, B. ve Wandel, J. (2006). Adaptation, adaptive capacity and vulnerability. *Global environmental change*, 16(3), 282-292.
- Tsao, C. Y. ve Ni, C. C. (2016). Vulnerability, resilience, and the adaptive cycle in a crisis-prone tourism community. *Tourism Geographies*, 18(1), ss. 80-105.
- Türkay, O. ve Atasoy, B. (2021). Global crises and their effects on tourism economy. D. Gursoy, E. Boğan, M. Sarıışık, ve R. Nunkoo (Eds.). *COVID-19 and the*

- hospitality and tourism industry (pp. 7–29). Edward Elgar Publishing Limited. <https://doi.org/10.4337/9781800376243.0000>.
- Ulu, S. ve Akdağ, M. (2015). Dergilerde yayınlanan hakem denetimli makalelerin bibliyometrik profili: Selçuk iletişim örneği. *Selçuk İletişim*, 9(1), 5-21.
- UNWTO (2009), *UNWTO Tourism Highlights, 2009 Edition*. Madrid, <https://doi.org/10.18111/9789284413591>
- UNWTO (2021a), *International Tourism Highlights, 2020 Edition*, Madrid. <https://doi.org/10.18111/9789284422456>.
- UNWTO (2021b) The economic contribution of tourism and the impact of covid-19. <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284423200>
- Van Eck, N. ve Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), ss. 523-538.
- Vong, C., Rita, P ve António, N. (2021). Health-related crises in tourism destination management: A systematic review. *Sustainability*, 13(24), 13738.
- Wang, T., Yang, Z., Chen, X. ve Han, F. (2022). Bibliometric analysis and literature review of tourism destination resilience research. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(9), 5562.
- Wen, J., Kozak, M., Yang, S. ve Liu, F. (2021). COVID-19: potential effects on Chinese citizens' lifestyle and travel. *Tourism Review*, 76(1), ss. 74-87.
- WTTC (2021). Travel & Tourism: economic impact 2021. <https://wttc.org/news-article/global-tand-t-sector-suffered-a-loss-of-almost-us4-trillion-in-2020>.
- Yiğitoğlu, E. (2023). Doğal afetler ve turizm konulu makalelerin Bibliyometrik Analizi. *Geographies, Planning & Tourism Studios*, 3(2), ss. 126-139.
- Zengin, B. ve Atasoy, B. (2021). Turizm rehberliği alanındaki lisansüstü tezlerin bibliyometrik çerçevesi. *Alanya Akademik Bakış*, 5(1), ss. 143-160.
- Zheng, D., Luo, Q. ve Ritchie, B. W. (2021). Afraid to travel after COVID-19? Self-protection, coping and resilience against pandemic 'travel fear'. *Tourism Management*, 83, <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2020.104261>

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.	Bilgilendirilmiş Onam Formu: Tüm taraflar kendi rızaları ile çalışmaya dâhil olmuşlardır.
Teşekkür: Katkılarından dolayı hakemlere teşekkür ederiz.	Araştırmacıların Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır (Tek yazarlı).
Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.	Etik Kurul Onayı: Araştırmada ikincil veriler kullanıldığı için etik kurul onayı gerektirmemektedir.
Çıkar Çatışması: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur (Tek yazarlı).	